

KÖLCSÖNZÉS-E AZ E-KÖLCSÖNZÉS? AZ ELEKTRONIKUS KÖLCSÖNZÉS JOGI TERMÉSZETÉRŐL

AMBERG ESZTER

Csorba Győző Könyvtár, igazgatóhelyettes

ABSZTRAKT

A könyvtáraknak világszerte alapvető küldetése az információkhoz, a tartalmakhoz, a kultúrához való szabad hozzáférés biztosítása, és bár léteznek regionális különbségek a technológiai kapacitás és az e-könyv piacok fejlettsége között, ennek a küldetésnek egyetemesnek és elsődlegesnek kell lennie. Ugyanakkor a digitális környezetben a jelenlegi jogi keret megakadályozza a könyvtárakat ezen alapvető szolgáltatások teljesítésében, különös tekintettel az e-könyvekre. Az aktuális szerzői jogi keretrendszernek lehetővé kell tennie – csakúgy, mint a nyomtatott könyvek esetében –, hogy a könyvtárak továbbra is nyújthassák szolgáltatásaikat valamennyi európai polgár számára. Mind a nemzetközi, mind az európai könyvtáros egyesületeket tömörítő szervezetek gyorsan felismerték a könyvtári elektronikus kölcsönzés problémáját és reagáltak is rá. Az előadás célja definiálni a bérlet és a haszonkölcsönzés fogalmait mind a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv, mind a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény vonatkozásában, továbbá megvilágítani és elhatárolni a haszonkölcsönzés és az elektronikus kölcsönzés jogi természetét. Ezenkívül a tanulmány ismerteti az Európai Bíróság által 2014 őszén a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak e-könyvek kölcsönzése kapcsán indított konzultációjának legújabb fejleményeit.

Számos könyvtár tervezi szolgáltatási portfólióját bővíteni az elektronikus kölcsönzés lehetőségével, ezért érdemes megismerni az e-kölcsönzés jogi természetével. Először ismertetem a bérlet és a haszonkölcsön, majd a haszonkölcsön és az elektronikus kölcsönzés fogalmát, végül pedig az elektronikus kölcsönzés és az online olvasás közötti distinkciót.

Jelenleg a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK irányelv (a továbbiakban: Irányelv) határozza meg az uniós tagállamokban a szerzőket megillető kölcsönzési jogdíjak rendszerét, amelynek alapelve, hogy a szerző művének közkönyvtári kölcsönzéséért ellentételezésben részesül.

Az Irányelv értelmében *haszonkölcsönzés* a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére.

Bérbeadásnak a határozott időre történő használatba adás minősül közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előny érdekében.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) nem definiálja e két fogalmat, de a 3. §. kimondja, hogy azokban a kérdésekben, amelyeket ez a törvény nem szabályoz, a *Polgári törvénykönyv* rendelkezéseit kell alkalmazni.

A haszonkölcsön-szerződés a használati kötelelem *ingyenes* formája. A haszonkölcsön-szerződés alapján a kölcsönadó köteles a dolgot a szerződésben meghatározott időre *ingyenesen* a kölcsönvevő használatába adni, a kölcsönvevő pedig köteles azt a szerződés megszűntekor visszaadni. A bérleti szerződés alapján pedig a bérbeadó köteles a dolgot időlegesen a bérlő használatába adni, a bérlő pedig *bért fizetni*.

A haszonkölcsön – a bérlethez hasonlóan – más tulajdonában lévő vagy a használat tekintetében időlegesen más (haszonbérlő) rendelkezése alatt álló dolog időleges használatát jelenti. Az alapvető különbség a bérlet- és a haszonkölcsön-szerződések között az, hogy a bérlő a *bérleti díj fejében* adja át a dolog időleges használatát másnak, míg a haszonkölcsönbe adó a használatért *nem igényel ellenszolgáltatást*. A haszonkölcsön-szerződés lényege az *ingyenesség*, amely miatt ez a szerződésfajta a gyakorlatban jóval ritkábban fordul elő, mint a visszerthes használati kötelek (bérlet, haszonbérlet).

Mint már említettem, az Irányelv 2. cikk (1) bekezdés b) pontja úgy határozza meg a haszonkölcsönzést, mint „*a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére.*” Ilyen intézmények elsősorban a nyilvános közkönyvtárak, pontosabban a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak. A nemzetközi jog által használt public library kifejezés „public” jelzőjének értelmezésétől függően beletartozhatnak ebbe a körbe az egyetemi és az oktatási intézmények könyvtárai is. Azonban az utóbbi két kategóriába tartozó könyvtárak a nyilvános közkönyvtári hálózatot fenntartó tagállamok zömében csak korlátozottan nyilvánosak.

Az Irányelv 11. preambulum bekezdése szerint „*amennyiben a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény általi haszonkölcsönzés esetén olyan díjat kell fizetni, amelynek összege nem haladja meg az intézmény működési költségeinek fedezéséhez szükséges mértéket, akkor ezen irányelv értelmében ez nem minősül közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előnynek.*” Vagyis a szokásos beiratkozási díj ellenében történő kölcsönzés is haszonkölcsönzésnek minősül.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az Irányelv és a Ptk. haszonkölcsön fogalma fedie egymást, hiszen mindkettőben a haszonkölcsönbe adás cselekménye ingyenes és a műpéldány feletti tulajdonjog a haszonkölcsönbe adáskor nem száll át.

Az Irányelv értelmében *bizonyos jogosultakat* (szerzőt, előadóművészt, hangfelvétel-előállítót, film-előállítót) *megilleti a haszonkölcsönzés engedélyezésének, illetve megtiltásának kizárólagos joga*. A 6. cikk (1) bekezdése lehetőséget nyújt a tagállamoknak, hogy a nyilvános haszonkölcsönbe adás kizárólagos joga tekintetében *kivételeket* határozhassanak meg, amennyiben legalább a szerzők e haszonkölcsönbe adás ellenében díjazásban részesülnek. Továbbá lehetővé teszi a tagállamoknak, hogy a díjazás mértékét a saját „kulturális-politikai célkitűzéseiknek” megfelelően, azaz viszonylag szabadon határozhassák meg.

Míg a 6. cikk (2) bekezdése megállapítja, hogy a tagállamok kizárhatják a hangfelvételeket, a filmeket és a számítógépes programokat a nyilvános haszonkölcsönzési jog

KÖLCSÖNZÉS-E AZ E-KÖLCSÖNZÉS? AZ ELEKTRONIKUS KÖLCSÖNZÉS JOGI TERMÉSZETÉRŐL

alkalmazása alól, megismétli a 6. cikk (1) bekezdésében foglalt elképzeléseket, és megállapítja, hogy „amennyiben a tagállamok az 1. cikkben foglalt kizárólagos haszonkölcsönbeadási jogot hangfelvételek, filmek és számítógépi programok esetében nem alkalmazzák, legalább a szerzők számára díjigényt biztosítanak”. A magyar jogalkotó nem élt ezzel a lehetőséggel, mivel hangfelvételek, filmek és számítógépi programok esetében kizárólagos engedélyezési jogot biztosít a jogosultak számára. Ugyanakkor meghatározza e jog gyakorlásának módját, hiszen a hangfelvételben foglalt művek és a filmalkotások szerzői e jogukat csak közös jogkezelés útján gyakorolhatják.

A 6. cikk (3) bekezdése lehetővé teszi a tagországok számára, hogy „az intézmények bizonyos kategóriáit” mentessék a díjfizetés kötelezettsége alól. E kategóriák között szerepelhetnek a hagyományos közkönyvtárak, de az egyetemek és az oktatási intézmények könyvtárai is. Hazánkban a jogalkotó az országos szakkönyvtárakat mentesítette e díjfizetés alól.

Hazai szabályozásunk értelmében a nyilvános haszonkölcsönzést végző könyvtárakban haszonkölcsönzés útján terjesztett irodalmi mű és kottában rögzített zenemű szerzőjét a haszonkölcsönbeadásra tekintettel megfelelő díjazás illeti meg. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az irodalmi művek és kottában rögzített zeneművek esetében haszonkölcsönzés alatt jelenleg csak a nyomtatott művek kölcsönzését értjük, az elektronikus kölcsönzést nem. Természetesen következik ez abból is, hogy szerzői jogi szabályozásunkban a jogalkotó a nyilvános haszonkölcsönzésről szóló rendelkezéseket a szerző terjesztési jogáról szóló részben helyezte el.

Egyes felhasználások engedélyezésére a szerzőnek kizárólagos joga van, míg más (tömeges) felhasználások tekintetében a felhasználásra az engedélyt a törvény adja meg, de a szerzőt megfelelő díjazás illeti meg. A kizárólagos engedélyezési jog magában foglalja annak lehetőségét is, hogy a szerző/jogutód akár meg is tiltsa a felhasználást, továbbá azt is, hogy a felhasználás egyéb feltételeit meghatározza.

Az ún. kizárólagos engedélyezési jog szerint a szerző kizárólagos joga műve egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználása, illetve, hogy erre másoknak engedélyt adjon.

Az Sztj. kimondja, hogy a szerző kizárólagos jogai közé tartozik, hogy művét terjeszse, és ez a joga kiterjed a mű egyes példányainak nyilvános haszonkölcsönbeadására is. A terjesztés a mű anyagi formában való felhasználásának egyik fontos alapesete, vagyis a fizikai műpéldányok (pl. nyomtatott könyv, CD-változat) vonatkozásában releváns. Egyébként a terjesztés az (eredeti vagy többszörözött) műpéldányok forgalomba hozatalát foglalja magában. A gyakorlatban szorosan összekapcsolódik a többszörözéssel, mint ahogy a fenti szabályozásból és az Sztj. 47. § (4) bekezdéséből is kiolvasható. Főbb formái a tulajdonjog átruházása, a bérbeadás, a haszonkölcsönbeadás, a műpéldány országba történő behozatali joga.

Talán egyértelmű, de mégis fontosnak tartom megjegyezni, hogy a műpéldány tulajdonjogának átruházása nem jelenti egyben a szerzői jogosultságok átruházását.

Az elektronikus dokumentumok kölcsönzése során nem terjesztés, hanem nem anyagi formában történő műfelhasználás történik, amikor is az adott művet a nyilvánossághoz közvetítjük.

Vagyis a digitalizált művek kölcsönzése a szerzői jogi terminus szerint *nyilvánossághoz közvetítés*, nem pedig haszonkölcsönzés.

Visszatérve a terjesztésre, a műpéldány tulajdonának átruházásához kapcsolódik a *jogkimerülés* intézménye, amely azt a célt szolgálja, hogy a szabad forgalmat a szerzői kizárólagos jog az első jogszerű forgalomba hozatal után ne akadályozza. Azaz, ha egy műpéldány a jogosult engedélyével valamely tagállamban piacra került, az a továbbiakban kizárja annak lehetőségét, hogy a jogosult kizárólagos joga korlátozza a műpéldány további kereskedelmét, hiszen a további értékesítésre már nem szükséges a jogosulttól engedélyt kérni. Magyarul a műpéldány átruházásával a terjesztés joga kimerül. (Ez a szabály alapozza meg a művek jogszerű antikvár kereskedelmét is.)

Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a jogkimerülés az Európai Gazdasági Térségen (EGT) belüli forgalomba hozatalra vonatkozik. Az EGT-n kívül forgalomba hozott műpéldányok csak a jogosult engedélyével hozhatók be az EGT-be forgalomba hozatal céljából.

Ezenkívül a jogkimerülés a terjesztés egyéb részjogosítványait (bérbeadás, haszonkölcsönzés) nem érinti.

„1. Mivel a terjesztési jog az első eladást követően kimerül, a könyvtár megvásárolhatja a közreadott műveket, például a könyveket egy könyvkereskedőtől, és a példányokat felhasználhatja arra, hogy a könyvtár használóinak kölcsönözze. Ez nem sérti a szerző (vagy más jogtulajdonosok) jogait. A könyvtár ezért gyűjtőköri szabályzatával összhangban dönthet arról, hogy milyen könyveket vásárol meg és kínál fel nyilvános kölcsönzésre.

2. A kiadók szerint ugyanakkor az e-kölcsönzés olyan szolgáltatás, amelyre a jog kimerülésének elve nem alkalmazható; úgy vélik, hogy a jogtulajdonosok szabadon eldönthetik, kívánnak-e hozzáférést adni egy bizonyos műhöz, és dönthetnek a hozzáférés feltételeiről is. Ha ez az értelmezés érvényesülne, akkor elsősorban a kiadók, nem pedig könyvtárosok döntenék el, hogy mi lesz a digitális gyűjtemények jövője a könyvtárakban. Illetve ez azzal a veszéllyel járna, hogy a könyvtárak nem tudnák garantálni a tartalomhoz, az információhoz és a kultúrához való szabad hozzáférést az európai polgárok számára.

3. 2012 júliusában az Európai Bíróság kimondta, hogy a szoftvervásárlással összefüggésben a jogkimerülés elve egyaránt vonatkozik az elektronikus letöltésekre és a fizikai adathordozókra. Egyes jogi szakértők véleménye szerint ezzel a döntéssel a jogkimerülés elve az e-könyvek esetében is érvényessé vált. (A bíróságokon jelenleg több próbaper van folyamatban, de várhatóan néhány évbe beletelik, mire az Európai Bíróság ítélete megszületik.)

4. Ez a jogi bizonytalanság meggátolja, hogy a könyvtárak vonzó e-könyves szolgáltatásokat hozzanak létre a nagyközönség számára, továbbá hogy működőképes, jogtisztta kínálatot nyújtsanak az összes érdekelt fél javára.”³

Végezetül szeretném röviden megvilágítani az online olvasás és az elektronikus kölcsönzés közti különbséget.

Mind az online olvasás, mind az elektronikus kölcsönzés esetében cél az elektronikus kiadványok *korlátozott időtartamra* történő nyilvánossághoz való közvetítése, amely a *könyvtárak zárt helyiségein kívül* történik. Ezek az esetek a dokumentumoknak a *távol levő felhasználóhoz elektronikus úton való ideiglenes eljuttatására* vonatkoznak.

Az online olvasás alapján a tartalom csak a gép RAM memóriájába kerül, és a weboldal / olvasnivaló bezárásával a tartalom törlődik a RAM-ból. Az elektronikus dokumentumok kölcsönzése esetében a *dokumentum letöltődik a felhasználó számítógépére, egy ideig ott van az „elektronikus könyvespolcán”, azonban a kölcsönzési idő lejártá után az adott fájl már nem lehet megnyitni.*

Irodalom

1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról. Forrás: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900076.TV [2015. november 3.]
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. Forrás: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005.TV [2015. november 3.]
- 2006/115/EK irányelv a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról. Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0115:HU:HTML> [2015. november 2.]

Jegyzetek

- ¹ Anyagi formában történő felhasználás esetén a mű érzékeléséhez valamely fizikai dolog, pontosabban a művet hordozó tárgy, vagyis a dologi műpéldány (pl. könyv, CD-változat) hozzáférhetővé tétele szükséges (például többszörözés, terjesztés vagy kiállítás esetén).
- ² Nem anyagi formában történő felhasználás esetén a mű érzékeléséhez nem szükséges a műpéldány rendelkezésre bocsátása; például átdolgozás, nyilvános előadás vagy nyilvánossághoz közvetítés sugárzással vagy másként (művek online felhasználása) esetén.
- ³ HEGYKÖZI Ilona: Jogunk van az e-olvasáshoz: az EBLIDA állásfoglalása az e-könyvekről. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 7. sz. 2013. 296. p.

Amberg Eszter 2004 januárjától 2013 októberéig az OSZK Könyvtári Intézetének könyvtárosa, majd főkönyvtárosa. 2012. januártól októberig a Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT) projekt szerzői jogi szakértője. 2012 novemberétől 2013 novemberéig az Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára (ELDORADO) projekt Jogi Munkacsoportjának tagja, majd 2013 decemberétől 2014 októberéig a munkacsoport vezetője. 2013. novembertől 2015. szeptemberig az OSZK Projektiroda jogásza. 2015 májusától a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Ellenőrző Bizottságának elnöke. 2015 októberétől a pécsi Csorba Győző Könyvtár általános igazgatóhelyettese. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudomány Doktori Programjának hallgatója.